

Garet Tankosić Keli, v.d. stalnog predstavnika UNDP i v.d. koordinatora UN sistema u Crnoj Gori

Izjava o pitanjima održivog razvoja i energetike u Crnoj Gori

1. mart 2007.

Kakvo je Vaše viđenje održivog razvoja u Crnoj Gori i koje bi, po Vama, trebalo da bude osnovno opredjeljenje Crne Gore u tom pravcu?

S obzirom na posvećenost Crne Gore ideji ekološke države, što istovremeno predstavlja izuzetan vizionarski cilj i veliki izazov sa ogromnim potencijalom za uspjeh, smatram da je održivi razvoj dobra polazna tačka za ovaj intervju. Održivi razvoj je jedna od onih rječenica koja svakome može da znači sve, i možda se prečesto koristi. Stoga, da bih odgovorio na ovo pitanje, odabrao sam definiciju koja kaže da je **održivi razvoj dinamičan proces koji svim ljudima omogućava ostvarenje njihovog potencijala i poboljšanje kvaliteta života na način da istovremeno štiti i jača sisteme koji Zemlju održavaju u životu.** Tokom nedavnog razgovora sa liderom DPS-a, g-dinom Đukanovićem, on je pomenuo da je jedno od ključnih pitanja održivog razvoja sa kojima se Crna Gora suočava pitanje energije, što su nedavni javni događaji u potpunosti i potvrdili.

Ovih dana vodi se javna debata o visokim računima građana za električnu energiju, kao i o Strategiji energetskog razvoja Crne Gore koja, kao jedan od modaliteta, predlaže izgradnju HE «Buk Bijela». Kakvo je Vaše viđenje ove problematike i kakvu poziciju UNDP ima po ovim pitanjima? Da li smatrate da je Vlada trebalo ranije da reaguje i zaštiti najugroženije kategorije stanovništva? Smatrate li da je «januarski udar» na standard građana doprinio povećavanju jaza između bogatih i siromašnih? Da li je to uvod u planiranje gradnje hidroelektrana u Crnoj Gori?

U vezi sa cijenama električne energije, predsjednik Vlade Šturanović je na pravi način sažeo tranzicioni izazov sa kojim se suočava Crna Gora kazavši da "treba da prihvatimo evropske cijene kada budemo imali evropske plate". Mislim da se većina onih koji se bave ovom temom slažu da bi slobodno tržište trebalo da reguliše cijene električne energije i da bi svi potrošači trebalo da plaćaju realnu cijenu električne energije. Ima mnogo razloga za zagovaranje ovog pristupa, među kojima jedan od najvažnijih iz perspektive održivog razvoja, jer domaćinstva i vlasnici poslovnih objekata neće početi da razmišljaju o štednji, alternativnim izvorima grijanja ili boljoj izolaciji dok ne budu plaćali realnu cijenu. I, što je još važnije, obnovljivi izvori energije nijesu konkurentni na subveniranom tržištu. Sve ovo je u velikoj mjeri u domenu teorije, a ono što se u Crnoj Gori trenutno dešava je posljedica "socijalnog šoka" od prosječnog računa za struju, koji je u periodu od samo mjesec dana porastao za 70% uključujući PDV. S obzirom da je između jedne trećine i jedne petine – zavisno od izvora podataka – crnogorskog stanovništva ekonomski ranjivo, iznenadni rast cijene, kao i drugdje u regionu, može imati velikog uticaja na pojedine grupe stanovništva. Socijalna nestabilnost, iako neželjena, dolazi kao još jedna posljedica nemanja postupnog rasta cijena, što se može direktno odraziti i na životnu sredinu. Istraživanja Instituta za strateške studije i prognoze pokazala su da će još 25% stanovništva preći na drva kao način grijanja (kao dodatak sadašnjim 50%). U nedostatku odgovarajuće proizvodnje biomase, mogli bismo imati ne samo socijalni već «ekološki šok». U ovom smislu, veoma važan dio aktivnosti UNDP-a predstavlja saradnju sa g-dinom Gvozdenovićem i Ministarstvom za ekonomski razvoj, na njihov zahtjev, u vidu pružanja pomoći u kontekstu buduće energetske strategije, u domenu procjene uticaja na životnu sredinu i siromašne. Ovo pitanje je od veće važnosti nego izgradnja novih objekata, o čemu ću nešto reći kasnije.

Da li i dalje stojite iza svoje izjave da je u prošloj godini svako domaćinstvo dnevno izdvajalo po jedan euro za subveniranje KAP-a i kako ste došli do ovog podatka?

Sadašnje javne rasprave pokazuju da je odgovor na pitanje koje je UNDP postavio, i iza koga stoji – «Da li je moguće da su subvencije za struju aluminijskoj industriji u Crnoj Gori **približno jednake** iznosu od 1 Euro po domaćinstvu dnevno?» – je da se cijene električne energije za KAP mijenjaju stalno, shodno kompleksnim jednačinama. U okvirima crnogorske ekonomije, kao i u kontekstu globalnih trendova, KAP-u očigledno treba posvetiti izuzetnu i fokusiranu pažnju prilikom kreiranja strategija razvoja energetike i ekonomskog razvoja. Od sedamdesetih godina postoji duži trend pada cijena aluminijuma za po jedan procenat godišnje – iako sada imamo lokalni porast - a kako se približavamo zajedničkom regionalnom tržištu električne energije nakon 2008. godine, cijene električne energije izgleda da će samo rasti. Kako je Dr. Džefri Saks, jedan od deset najuticajnijih ekonomista svijeta, rekao prilikom razgovora sa visokim Vladinim zvaničnicima na Sv. Stefanu 2004. godine, «**možete li zaista naći kupca koji će platiti punu cijenu električne energije, pokriti na odgovarajući način troškove zaštite životne sredine za budućnost, i sve to na profitabilnoj osnovi? Ukoliko je odgovor da, to je odlično. Ali, ako je odgovor ne, i EPCG nastavi da obezbjeđuje subveniranu struju još mnogo godina, onda je to drugačija stvar, i više politički i socijalni problem nego problem ekonomskih investicija. Nijesam uvjeren da sa stanovišta pravog određivanja punih tržišnih cijena taj projekat ima smisla. I to je taj osnovni izbor: da li je ovo nešto u čemu želite da budete kroz 20 godina?**»

Naravno, sada postoji ugovor koji je Vlada potpisala i kojim se obavezala, tako da pitanje KAP-a ostaje za budućnost. Ovo pitanje se očigledno otvara sa stanovišta principa održivosti, i kada imate industriju koja troši oko 45% proizvodnje domaće električne energije a u bruto društvenom proizvodu učestvuje sa 15% (nasuprot poljoprivredi i turizmu koji u BDP učestvuju sa približno 30% trošeći približno 15% električne energije), morate razmišljati o izgledima na srednji i duži rok.

Prema našim informacijama, agencija UN, UNIDO, radi sa Vladom na energetske strategiji. Da li raspolazete informacijom da li je rađena njena procjena na siromašne? Da li ima koordinacije između UNDP i UNIDO?

UNIDO je u Crnoj Gori tek započeo da radi na ovom pitanju i uvjeren sam da će u dogledno vrijeme o njemu imati više da kaže. Dosta je ako pomenemo da je to vrlo respektabilna sestrinska organizacija UN, i već **više od 30 godina električna energija predstavlja glavnu oblast UNIDO-vog djelovanja**, u okviru programa koji se bave i pitanjima snabdijevanja (obezbjeđenje energije za industrije, korištenje obnovljivih izvora) i potražnje (unapređenje efikasnosti korištenja energije u industriji). Svojim klijentima UNIDO pomaže u rješavanju dva osnovna problema: **smanjenje štete po životnu sredinu nastale korišćenjem energije i smanjenje veza između intenziteta korišćenja energije i ekonomskog rasta.**

U kontekstu ovih ciljeva, nekoliko institucija, uključujući UNDP, pristupiće zajednički ovim principima, a što se tiče konkretnih preporuka kako te gore navedena principe primijeniti na energetske sektor ne treba ići dalje od nacrtu izvještaja o prostornoj strategiji čiju izradu je pomogla Svjetska banka, u kome se preporučuje da, «s obzirom na naglasak ovog plana na postizanju održivog razvoja, jedan od preduslova treba da bude razvoj politika za štednju energije i utvrđivanje budućih potreba u svakom sektoru pojedinačno. Utvrđivanje ovog stanja treba takođe da uključi mogućnosti za uvoz i izvoz struje u okviru zemalja u okruženju. Kako su industrijske i proizvodne aktivnosti u Crnoj Gori premještene u privatni sektor, ovo će svakako imati velikog uticaja na uštedu energije, što će rezultirati smanjenjem ukupne tražnje.

Ustanovivši kontekst za rast u potražnji za električnom energijom, potrebno je pažljivo utvrditi alternativne načine kako smanjenja potražnje tako i obezbjeđenja nabavke.”

U preporukama se dalje kaže kako bi «veliki dio planiranog rasta aktivnosti u turizmu na primorju trebalo da uključi izgradnju energetske efikasne zgrade koje ne bi emitovale štetne gasove. Drugim riječima, zgrade treba da imaju sopstvene izvore napajanja energijom tako što bi se ugrađivala određena izolacija, kao i solarni izvori energije.» Ovo posljednje je klasičan primjer razdvajanja veza između razvoja i potrošnje energije jer, uz vođenje prave politike, čitav turističko-hotelski razvoj postaje neutralan u smislu potrošnje energije.

U vezi sa smanjenjem uticaja na životnu sredinu, direktor sektora za energetske efikasnosti Evropske banke za obnovu i razvoj **Bernard Džamet** je učestvovao u izradi veoma zanimljive knjige o održivoj energiji, u kojoj stoji jedan veoma jednostavan argument: ušteda jednog kilovata struje mnogo je jeftinija nego proizvodnja novog kilovata. U svakom slučaju, kako Bernard Džamet kaže, “za povećanje snabdijevanja električnom energijom (izgradnju novih kapaciteta, prim. G.T.K.) potrebno je više stotina, čak hiljadu, puta više kapitala nego koliko treba za gradnju fabrike za proizvodnju (na primjer) kompaktnih fluorescentnih lampi u Bombaju ili super prozora u Bangkoku, kojima bi se proizvelo isto povećanje količine svjetla i komfora. A pošto jedno postrojenje za proizvodnju električne energije vezuje kapital oko deset puta duže nego fabrike takve vrste, proizvod kapitalne intenzivnosti i brzine obrta kapitala čini proizvodnju električne energije efektivno 1.000 do 10.000 puta skupljom u smislu potrošnje kapitala nego investiranje u sredstva koja koriste manje električne energije a obezbjeđuju istu uslugu istog, ili boljeg, kvaliteta. Nijedna zemlja, čak ni najbogatija, ne može sebi priuštiti pogrešan izbor te vrste na duži rok.»

Uzevši u obzir siromašni dio populacije i štednju u kontekstu budućih potreba, dolazimo do pitanja stvaranja električne energije. Jasno je da UNDP pruža podršku u dugoročnom razvoju obnovljive energije ali, da li će on doći kroz sadašnje predloge za brane (uključujući seizmička i ekološka pitanja, kao i pitanje međunarodnih prava i konvencija o vodama) ili, na primjer, od grupa poput Umwelt control grupe koja je u proteklih par godina ponudila da uloži pola milijarde eura u projekat koji bi Crnu Goru usmjerio na dvije farme vjetrenjača – otvoreno je pitanje. Pitanje na koje se može odgovoriti jedino nakon što se razvije strategija i obavi odgovarajuća uporedna analiza o koristima za Crnu Goru i njene građane.

Prema našim informacijama, Crna Gora je prvak u regionu po pitanju priliva stranih investicija. Da li će, po Vašem mišljenju, to imati uticaja na najugroženije kategorije? Bez obzira na to, kako osigurati da najugroženije kategorije stanovništva postignu životni standard dostojan čovjeka i koji su, po Vama, pravi načini za smanjenje siromaštva?

Zaista, Crna Gora jeste “miljenica regiona” u smislu investicija, nakon njenog mirnog prelaska u nezavisnost. Što se tiče toga da li će priliv investicija donijeti koristi svim Crnogorcima, poruka je jednostavna. Opšte je priznato da je teško smanjiti siromaštvo bez rasta. Ipak, moguće je ostvariti značajan ekonomski rast bez istovremenog smanjenja siromaštva, osim ako se ne odrede prioritete akcije u odnosu na osiromašene grupe, pri čemu prioritete valja vezati za unaprijed određena i zagarantovana budžetska sredstva, kao i pratiti ostvareni uticaj. Iz razgovora sa ministrom zdravlja, rada i socijalnog staranja, g-dinom Radunovićem, shvatio sam da će Vlada pristupiti inoviranju Strategije za smanjenje siromaštva, što je idealna prilika za postavljanje ovih važnih mehanizama.